PLAERDEMA VIDA
ENTRE ELS TROBADORS I LA CELESTINA

Lluís FORNÉS

A Marina Zaragozà
A Marisa Pons

ABSTRACT

Plaerdemavida *is a character very well blended by Joanot Martorell. She is the central strength which brings the lovers, Tirant and Carmesina, to consume the love. And this is so, because as soon as they finish making love she drops out of sight.*

Dorothy Severin exposes a very interesting idea about La Celestina. She says that there is a sexual behaviour which can be said a lesbic one. Following this idea, in ***Plaerdemavida*** *we also found lesbic behaviours, "ménage a trois" and "voyerisme".*

The character uses the language perfectly. It depends on the situation. When she is a servant of Carmesina she speaks whith some superficiality; ironic and amusing words came to her lips. But when she is a lady in Montàgata, she speaks with softness and in a barroc style.

Plaerdemavida*, –and the whole* ***Tirant lo Blanch****– is situated between the Troubadours and Spanish cultures.*

La cultura valenciana era per al nostre gran erudit Gregori Mayans una continuïtat de l'occitana, que ell anomenava, llavors, llemosina. Els trobadors, per a ell, continuen a Valéncia amb els nostres grans escriptors Ausiàs March i Jaume Roig. Allò ben cert és que el nostre Segle d'Or està ple, lògicament, de referències a la cultura trobadoresca comuna. Però, també és veritat que la llengua valenciana dels nostres clàssics es trobava entre les influències trobadoresques i les de l'altra cultura que tenia al cos-

tat, la castellana. I així, en el treball present veiem com la nostra novel.la més internacional es troba al mig de les dos influències, i ho farem concretament seguint el personatge Plaerdemavida.

Hem pretés fer un seguiment dels diversos esdeveniments que apareixen en el transcórrer del nostre personatge, a través de la novel.la *Tirant lo Blanc*. El treball se centra en l'estudi dels fets, aquelles coses que ocorren en la vida del personatge, i en la seua resposta davant dels esdeveniments, entenent com resposta tant l'actuació com la verbalització. D'esta forma intentem acostar-nos a Plaerdemavida d'una manera objectiva.

L'edició del *Tirant* que hem utilitzat és la de Martí de RIQUER (1982); també tindrem com a text bàsic l'estudi de Dámaso Alonso *Tirant lo Blanc, novela moderna* (1961), considerat per Martí de Riquer "el millor estudi literari que existeix sobre el *Tirant*".[10]

ELS FETS

1.- La primera aparició del personatge (mr:415) "La princesa estava ab inestimable congoixa com veia que Estefania no tornava per recitarli noves de Tirant; e no podent-ho més comportar, cridà una donzella sua qui havia nom Plaerdemavida, e pres un drap e posà'l-se sobre lo cap perquè no fos coneguda, e davallà per l'escala de l'hort, e oberta la porta de l'hort, passà en la casa on era Tirant, que per negú no fon vista."

2.- La primera intervenció parlada (mr:489): Diafebus i Estefania han estat sols durant un temps i apareixen Carmesina i Plaerdemavida. En aquesta primera intervenció confessa el seu amor per Hipòlit: "Senyora, no veu vostra altesa la cara d'Estefania? Si par que haja bufat al foc, car tan vermella està la sua cara com fa la rosa de maig. E jo bé crec que les mans de Diafebus no han estat molt ocioses estant nosaltres alt en la torre. Bé

10.- En les cites que fem a continuació, les abreviatures (mr) i (da) sinifiquen: Martí de Riquer i Dámaso Alonso, respectivament.

la podíem nosaltres esperar que vingués! I ella estava ací ab la cosa que més ama. ¡Dolor de costat que et vinga!, que si jo tingués enamorat, també m'hi jugaria com vosaltres feu, mas só dona eixorca que no tinc res qui bé vulla. Diafebus, senyor, ¿sabeu a qui ame de tot mon cor, e vull bé? A Hipòlit, patge de Tirant. E si fos cavaller, encara lo volria més".

3.- Plaerdemavida, segons les paraules posades en la seua pròpia boca per l'autor, és filla d'un comte. En un enfadament que ha tingut amb Carmesina li diu: "... me'n tornaré a casa del comte, mon pare". Parlant amb Tirant, li diu (mr:790) : "los meus antics foren nobles ciutadans de Roma, plens d'antics triümfos". Ja tenim, doncs, situada Plaerdemavida com a filla de comte i descendent de nobles romans.

4.- Després de discutir amb Estefania, relata el somni en què es descriuen distintes escenes d'amor. (mr:561)

5.- Estimula Tirant per tal de fer-lo anar a trobar-se amb Carmesina. (mr:692) "Tirant, Tirant... E lo que més desige és que fésseu lo que jo vull".

6.- Plaerdemavida aconseguix posar Tirant al llit de la Princesa. (mr:697)

7.- Carmesina s'enfada per la feta d'haver-li dut Tirant al llit, discutixen i Plaerdemavida se'n va. (mr:724) "Puix senyora, en tan mal so m'ho dieu, jo em vull partir de vostra altesa e no vull més servir-vos, ans me'n tornaré a casa del Comte, mon pare".

8.- Va a demanar perdó a Tirant (mr:725) i torna amb una carta de Tirant (mr:730) i fa les paus amb Carmesina.

9.- Torna a ajuntar Carmesina i Tirant (mr:791-2) "...besaren-se, (Tirant i Carmesina) e fon tan saborosa la besada que poguera hom haver anat una milla ans que l'una boca no es partí de l'altra. Plaerdemavida, que véu lo perill que tant durava, acostà-s'hi e dix: jo us dó per lleals enamorats; jo vull departir aquesta batalla fins siau gitats en lo llit. E no us tendré per cavaller si pau feu que primer sang no n'ixca".

10.- Acusa Tirant de no haver consumat l'acte (mr:800) "... e de tota ma vida me dolrà lo gran defalt que haveu fet, que no sé dona ni donze-

lla en lo món qui tal cas sabés de vós que us estimàs res ni volgués vostra amistat, ans vos tendran totes per hom de mal recapte".

11.- Carmesina la fa anar a la galera on Tirant està a punt de salpar cap al nord d'Africa (mr:831).

12.- La tempesta s'emporta la nau i naufraga a les costes de Barberia. Allà l'arreplega un moro que havia estat amb una senyora cristiana en la seua estada a Espanya de qui guardava un bon record pel bon tractament que li havia donat. El moro se l'emporta al Rafal en companyia d'una filla seua.

13.- Als dos anys, la filla del moro la ven a la reina de Montàgata. Allí, té noves de Tirant (mr:954). Sap que està viu a través d'un home que ella coneixia perquè anava en companyia de Tirant, el qual arribà presoner a Montàgata, després d'una batalla.

14.- Disfressada de mora parlamenta amb Tirant (mr:955), finalment li revela la seua personalitat (mr:976). Durant hui dies és senyora de Montàgata (mr:982). Després, Tirant li atorga els regnes de Fes i Bugia (mr:996), i li proposa de carsar-se amb el senyor d'Agramunt. Rep els regnes promesos (mr:1025).

15.- S'embarca cap a Sicília amb Tirant (mr: 1037)

16.- Torna a Constantinoble (mr: 1078), i retroba Carmesina (mr.1079). Comença de nou el seu treball primordial d'acostar Tirant i Carmesina (mr. 1088): "Cavaller gloriós, despullau-vos en camisa e descalç anau-vos a posar al costat d'aquella qui us ama més que a la sua vida; e feriu fort dels esperons, car així es pertany de cavaller, tota pietat a part posada. En açò, no em façau raons, que no les vos admetria, no poseu dilació, car jo us jur, a fe de Reina, que si no feu lo que us he dit, que jamés a tota vostra vida tal gràcia aconseguireu".

Finalment, vorà la consumació del seu desig: (mr:1089), capítol CDXXXVI intitulat amb una eloqüent metàfora: "Com Tirant vencé la batalla e per força d'armes entrà en lo castell".

17.- Després de la consumació.

Tirant, que ha estat un model de refinament en les anteriors vegades que ha tingut Carmesina als seus braços sens consumar l'acte, ara, en la consumació no ha usat en absolut de carícies ni prolegòmens. Tanta és l'agressivitat que hi posa que Carmesina passa tot el temps cridant i demanant pietat; finalment, queda esmorteïda. Plaerdemavida es cridada per Tirant i hi acudix, i reanima la Princesa fregant-li els polsos amb aiguarròs. Parla a l'afligida Princesa de la forma següent. (mr:1091) "Ai na beneita! Com sabeu fer lo piadós!, que armes de cavaller no fan mal a donzella; ¡e Déu me lleixe morir a tan dolça mort com vós fengiu que éreu morta! Lo mal que em direu, me vinga si no sou guarida al matí."

Una vegada consumat l'acte d'amor entre Tirant i Carmesina, Plaerdemavida desapareixerà pràcticament d'escena. L'últim acte important que realitza és el de servir de guaita als amants. L'escena presenta un gran paral.lelisme amb l'amor trobadoresc. Tirant i Carmesina han fet les paus després de la violenta actuació d'ell, i han passat la nit junts; en arribar l'alba, Plaerdemavida que ha estat vigilant va a advertir-los (mr:1092): "Senyor de l'Imperi grec, llevau d'aquí que ja es fa de dia. Perquè no sia vista vostra mercé, és mester que us n'aneu lo més secretament que pugau".

18.- Va a Bretanya acompanyant el cos de Tirant (mr:1183) i, finalment, torna a Constantinoble. (mr:1183)

EL PERSONATGE: ALGUNS TRETS.

Davant la fallida d'Estefania, una altra de les donzelles de Carmesina, esta trau a escena, amb la finalitat de rebre notícies de Tirant, el personatge que precisament sembla estar posat a la novel.la per a desenrotllar el rol, principalment, de posar en contacte els dos protagonistes, Tirant i Carmesina, respecte als quals té una notable influència en tot allò tocant a llur intimitat, de la qual és una delicada guardadora, cara al món exterior. Les paraules que han anunciat la seua presentació, "un drap sobre

el cap i moure's sens ésser vista per ningú", marquen, en gran mesura, la pauta d'allò que serà el seu discret comportament posterior.

En el primer fragment d'intervenció de Plaerdemavida, de l'apartat que assenyalem amb el núm. 2, queden també marcats els principals trets del seu comportament verbal. Encara que en aquest punt hi ha dos parts diferenciades, una que respon al to desenfadat i directíssim d'esta primera intervenció, el qual serà el característic, mentre viu amb Carmesina, i que fins i tot recobrarà en les escenes finals, en tornar al palau. L'altre correspon a la seua estada al nord d'Àfrica, el qual és molt més rimbombant, i que correspon ací als apartats que assenyalem amb els núms. 12,13,14 i 15. Esta duplicitat no es dóna només en el nostre personatge, és una característica de tota l'obra, com observa Dámaso Alonso:

"Quien coja el libro en sus manos apreciarà en seguida que lo que forma la mayor parte de los dos millones y medio de caracteres (un millón de palabras) de la voluminosísima obra, son inacabables parlamentos de los personajes..."

"Lo prodigioso es cómo tal hastio puede en el Tirant convivir con los diálogos més rápidos y naturales, con el més neto recorte de acciones presentadas intuitivamente al lector."

"He aquí, pues, cómo en la forma del Tirant confluyen de un modo prodigioso dos técnicas. Una, tan nueva, que nos parece verla brotar en las mismas manos de Martorell viva, ágil, libre, despreocupada, rápida (y, al mismo tiempo, pormenorizadament analítica); en una palabra, 'moderna'; otra tradicional, ligada, razonada, paralizada, toda trámite, lentísima; para el lector de hoy, una hastío, una lata. Decimos confluyen; lo que no podemos explicar (porque incapaces de inducir una ley general, apenas lo podríamos mostrar en el infinito pormenor) es cómo estas dos técnicas se entrelazan a lo largo de toda la obra." (da:250-52)

Fer l'anàlisi de tota l'obra en aquest sentit no és, ni de bon tros, l'objectiu del nostre treball, tanmateix, sí que hem trobat una possible explicació pel que respecta estrictament al nostre personatge, i que no sabem si

podria ser extrapolable a la totalitat. En el cas de Plaerdemavida, ens sembla que la conducta tan diferent que manifesta en Constantinoble i al nord d'Àfrica té una lògica que no faria més que corroborar l'esperit científic que Martorell manté al llarg de la novel.la, i que ja observà Dámaso Alonso, a l'apartat que titula "precisión científica" (da:211).

En el cas de Plaerdemavida, l'autor fa canviar el comportament del personatge segons el lloc on es desenvolupen les seues accions, i aconseguix així dibuixar, construir, dos mons diferents.

En parlar de comportament, ens referim ací, i seguint la posició de Watson, al comportament verbal entés com a conducta, al mateix nivell que pot donar-se en qualsevol altra realització humana.

"La palabra es para Watson, una respuesta, una acción; <<hablar es hacer>>, esto es: comportar-se. CARPINTERO, H (1976:XX/12)

Carpintero subratlla la importància que té el medi respecte de la conducta, la mostra de la qual en el nostre cas, com hem dit, l'entenem com a conducta verbal. En Watson, segons diu Carpintero, trobem "su preocupación por subrayar la absoluta dependencia de la conducta respecto de la acción del medio, su idea de que <<la situación en la cual nos encontramos nos domina siempre>>." CARPINTERO (Ibid:XX/14).

La importància de la influència ambiental, la trobem també en Skinner. "Sea cual fuere nuestra filosofia de la conducta, no es probable que neguemos que el ambiente ejerce sobre nosotros una influencia considerable. Podemos no estar de acuerdo acerca de la naturaleza o intensidad del control ejercido, pero es obvio que existe un cierto control. La conducta debe ser apropiada a la ocasión." SKINNER, B.F. (1969:139). La de Plaerdemavida ho és, fins i tot en els moments més difícils. Sap adaptar-se sempre i sobreviure, així demostra una personalitat madura i estable. S'adapta ràpidament al medi –pensem, com exemple, la rapidesa amb què ix de la dura situació en què es troba en naufragar el vaixell- però, trobem també que el medi la influencia. L'enigmàtica mora que va a parlamentar amb Tirant en representació de la ciutat de Montàgata i usa aquella sèrie

de discursos inacabables, fins i tot després de descobrir la seua autèntica personalitat, té ben poc a vore amb les intervencions ràpides i lleugeres que coneixem de la Plaerdemavida quan viu a Constantinoble. No és el mateix trobar-se en el rol d'ambaixadora d'una reina que tracta d'arranjar una situació difícil, que ser la donzella joganera d'una princesa de catorze anys. La conducta verbal marca el personatge principalment en aquestes dos situacions tan dispars.

La Plaerdemavida més interessant per al lector, i la més característica, és la de les primeres intervencions parlades, en les quals ens descobrix el seu caràcter desinhibit confessant sens pudor el seu amor per Hipòlit, o demostrant el seu enfadament amb imprecacions com aquella citada abans: "dolor de costat et vinga!", que, probablement, era bastant popular en l'època. Al nostre apartat núm. 2 ja trobem l'expressió. La mateixa servirà per a la mort de Tirant. (mr: 1146): "E estant lo virtuós Cèsar en aquella ciutat (Andrinòpol, prop de Constantinoble) ab molt gran delit, e cercant deports e plaers e passejant ab lo rei Escariano e ab lo rei de Sicília per la vora d'un riu qui passava per l'un costat dels murs de la ciutat, pres-lo passejant tan gran mal de costat e tan poderós, que en braços l'hagueren a prendre e portar dins la ciutat".

El mal de costat el trobem també en *La Celestina*

.- Celestina: Señora, que maldito sea el diablo y mi pecado porque en tal tiempo ovo de crescer el mal de tu hermana que no avrá para nuestro negocio oportunidad. ¿y qué mal es el suyo?

.- Alisa: Dolor de costado, y tal que, según del moço supe que quedava, temo no sea mortal. ROJAS, F (1988:154)

PLAERDEMAVIDA I FESTA

De Plaerdemavida no coneixem altre nom. Sembla que aquest siga el seu vertader; Festa, en canvi, és el sobrenom que Güelfa li dóna a Arta, quan l'envia a acompanyar Curial per terres de França. "E així, ves en

nom de Déu; tot aquest viatge t'apellaràs Festa, que així vull que hages nom". CURIAL (1979:102)

Festa és un personatge de tercera fila, i la seua missió no va molt més enllà de fer d'acompanyant i vigilar Curial i dur les noves a Güelfa. Pràcticament, no té influència en la vida dels protogonistes. Plaerdemavida, en canvi, és l'eix principal de la vida sentimental entre Tirant i Carmesina, la qual depén pràcticament del comportament d'ella, de la seua voluntat, expressada clarament en una conversa amb Tirant, amb les paraules següents): "E lo que jo més desitge és que fésseu lo que jo vull", (mr:692), voluntat que, finalment, aconseguirà allò que s'havia proposat.

PLAERDEMAVIDA I LA CELESTINA

La mateixa pregunta que es fa Dámaso Alonso respecte de la possibilitat simbòlica dels noms de Festa i Plaerdemavida, podríem fer-nos del de la seua contemporània La Celestina, si acceptàvem per a l'origen d'aquell nom la teoria de Corominas. Ha hagut diversos autors que han teoritzat sobre la seua possible procedència. Si ve de *Scelere*: traïció, maldat, segons BONILLA Y SAN MARTÍN (1906:372-86); Si ve de *Peña Celestina*, segons ROMERO Y SARRÁCHAGA (1959). Corominas, defés posteriorment per ABRAMS, F. (1972:165-7) diu que la procedència del nom és del llatí *caelestis*. En tal sentit, pensem que també podria haver una intencionalitat simbòlica en el pensament de Rojas a l'hora de donar nom a la seua protagonista, el qual està ben a prop de les seues dos coetànies, si més no, en el sentit positiu que conté, si bé és veritat que *Caelestis* té una altra dimensió que Plaerdemavida i Festa, més acostades a la quotidianitat mediterrània.

En parlarem més sobre analogies i diferències entre Plaerdemavida i Celestina, ara continuarem analitzant Plaerdemavida en el vessant més acostat al Mediterrani i a la cultura trobadoresca.

ENTRE LA CARN I L'ESPERIT: L'HERÈNCIA TROBADORESCA

Dámaso Alonso planteja una complexa i interessantíssima idea sobre el *Tirant*:

"El problema que nos aguijonea es el de comprender cómo pueden convivir, tan entremezclados en la obra, el más vital y mediterráneo sensualismo (...) con la mayor exaltación de los misterios del cristianismo y su valerosa defensa." (dm:246).

I, un poc més avant, afig:

"La psicologia de Carmesina está, pues, dividida también entre el placer y el ideal, aunque sólo sean sus últimos momentos los que se vuelvan hacia la altura. Y algo más o menos semejante se podría decir del Emperador y aun de Plaerdemavida y de muchos otros personajes. La división en dos planos, característica de la obra desde un punto de vista moral, había de reflejarse, claro està, en los personajes mismos." (dm:250)

Potser, caldria tindre en compte, a l'hora d'analitzar el *Tirant* la probable herència occitana qui hi conté. Si bé és veritat, com diu Dámaso Alonso que "És la demolición gradual de la antigua ciudadela del poema caballeresco", en el sentit que el *Tirant* trenca amb la tradició del llibre de cavalleries; però, alhora, és cert també que conté una forta càrrega cultural occitana, si més no, des del punt de vista de la moral. El món que retrata la nostra gran novel.la i el trobadoresc s'assemblen com dos gotes d'aigua. Començarem amb un detall ben simple.

LA BLANCOR EXTREMA

Al pròleg, Martí de Riquer assenyala un dels passatges més bells del *Tirant*. Remarquem la curiosa ponderació de la blancor de la pell de la futura reina, que molt bé podria ser Margarida d'Anjou, muller d'Enric VI. Diu Tirant: "Vos puc dir, senyor, que com la infanta bevia vi vermell, que

la sua blancor és tan extrema que per la gola li veia passar lo vi, e tots quants hi eren n'estaven admirats". (mr:32)

La gran estimació per la blancor femenina la inicià, i, en terminologia actual, la posà de moda, Guilhèm de Peitieus, el primer trobador occità de nom conegut. Robèrt Lafont comentant la composició *Farai chansoneta nueva* diu que "cette chanson, avec quatre autres du même Guilhèm, ouvre le champ qu'allait parcourir la lyrique occitane. L'amour des troubadours y est défini dans ses caractéristiques essentiels".

I en un comentari de la nota diu:

"surestimation de la beauté féminine, ici défini suivant la mode de la blancheur éclatant, qui allait durer plus de cent ans. La surestimation aboutit à une émotion irréalisant: il s'agit de la plus belle qui fût jamais". El vers on apareix és el número 13 de la *Chansoneta*: "Que plus es blancha qu'evori". LAFONT, R. (1972:66-7)

Entrant a comentar la contradicció que assenyalava Dámaso Alonso, ens preguntem, és hereva de la contradicció en què naix la cultura trobadoresca? Tornem a Robèrt Lafont:

"Lo texte del trobar nos pareis que nais dins l'afrontament de doas estructuras ideologicas concurrentas, la clericala e la feudala. Causís la segonda en raubant sas armas a la primièra en la tapant: es aquò lo fenomèn de la modernitat e de la laïcizacion de la cultura. A partir de Guilhèm IX se desplega lo trobar coma un dialòg perpetual entre una societat mondana a se bastir e la vida culturala dels clergues, que protèsta de contunh. Aquí l'axe de la quita civilizacion occitana, en progrés fins a la Crosada albigesa." LAFONT, R. (ibid:34)

La tensió de l'eix entre l'ambient cultural, espiritual, de l'Església i la societat del món és la base de la nova cultura trobadoresca. Esta atmosfera cultural acaba el seu progrés amb la Crosada, com diu Lafont, però, arriba, posteriorment, fins a Martorell? Té alguna cosa a vore esta tensió amb les observacions que fa Alonso en el *Tirant*, en la cita que hem aportat més amunt sobre el sensualisme mediterrani i l'exaltació del cristianisme?

I, encara una altra tensió fonamental en la cultura trobadoresca, la que supon la relació entre l'apetit carnal i l'amor cortés.

"L'amor seriá estat un <<denominator comun>> a doas exigéncias socialas, e pels cavalièrs un mejan ideal d'integracion. Çai destoscam non solament la rason de l'apologia de larguesa e de l'òdi dels rics malvats que corrís dins tot lo trobar, mas encara un contengut concrèt a donar a la connivéncia de Guilhèm IX e de sos companhons, qu'a eles prepausa al meteis temps o a la seguida l'aventura dau sadol carnal e l'enaltiment de l'amor nòble, dos luòcs de convergéncia ideologica entre feudals joves. Conflicte e integracion son pro naturalament doas donadas de la produccion culturala d'una societat a un tal moment d'istòria." LAFONT, R (Ibid:36)

I, pel que sabem, aquell 'sadol' el tenim en dos dimensions en els documents trobadorescs: l'alba, amb tot el refinament que pot tindre una nit d'amor guardada pel guaita; i la pastorela, on el senyor es dedica a fer caure en el plaer carnal la pastora, la tosa, generalement fadrina, mentre al costat es desenvolupa tot un món cultural que té com a base la fina amor. La convivència, o la tensió, -que, en definitiva, produirà l'esclat de la cultura trobadoresca- entre allò superior i la sensualitat diària. Món de l'ideal i realitat diària els quals trobem reproduïts també en el *Tirant*, en unes dimensions semblants observades per Dámaso Alonso.

PLAERDEMAVIDA I LA SEXUALITAT

Dámaso Alonso observa que Plaerdemavida "és el ser más casto de toda la novela" (dm:245). I assenyala, a més, a peu de pàgina, que l'obervació no només és seua sinó que l'ha feta ja també Martí de Riquer al pròleg del *Tirant*. Tanmateix, Alonso planteja el fet com una contradicció perquè Plaerdemavida és també, segons ell "el personaje más desvinculado de frenos morales" (dm:245). Afirmació que fa més d'una vegada. A l'apartat "Un arte nuevo, realismo vitalista frente a realismo típico" (dm:231-2)

qualifica el nostre personatge així: "Plaerdemavida, realísima en su alegría, en su malicia, en su irrefrenable y amoral naturalismo". El mot *amoral*, amb el diccionari a la mà, significa: "estrany a la noció de moralitat; que no té moral". I és evident que la paraula fa referència només al comportament de Plaerdemavida respecte a les qüestions sexuals, les quals, sembla que són, realment, les úniques que donen contingut generalment al concepte de *amoralitat* o *inmoralitat*, si més no, en la mentalitat de les persones "benpensants". La seua conducta en la resta de situacions és impecable, fins i tot des del punt de vista de la moral actual. Recordem, per exemple, el seu acatament quan li donen un marit.

PLAERDEMAVIDA I LES "PERVERSIONS" SEXUALS: Homosexualitat, *ménage a trois*, *voyeurisme*: amoralitat?

L'homosexualitat

Dorothy Severin aporta la idea que en *La Celestina* hi ha indicis que permeten parlar de lesbianisme i paidofília. Comentant les diverses crítiques que s'han fet d'aquella obra diu, al pròleg:

"La generación de la postguerra, más desinhibida, ha llamado la atención sobre algunos rasgos de su caràcter que antes era de mal gusto mencionar, como, por ejemplo, la atracción sexual que ejercen sobre Celestina su maestra Claudia y la prostituta Areúsa, atracción obviamente lesbiana" SEVERIN, D. (1988:39)

L'afirmació es basa en el següent passatge:

"Celestina.- No harás, por mi vida, sinó éntrate en la cama, que desde allí hablaremos.

Areúsa.- Así goze de mí, pues que lo he bien menester, que me siento mala hoy todo el dia. Así que necessidad más que vicio me hizo tomar con tiempo las sávanas por faldetas.

Celestina.- Pues no estés assentada, acuéstate y métete debaxo de la ropa, que pareces serena.

Areúsa.- Bien dizes, señora tia.

Celestina.- ¡Ay, como huele toda la ropa en bulléndote! ¿Aosadas, que está todo a punto; siempre me pagué de tus cosas y hechos, de tu limpieza y atavío; fresca que estàs! ¡Bendito Dios, qué sávanas y colcha, qué almohadas y qué blancura! Tal sea mi vejez, qual todo me parece perla de oro. Verás si te quiere bien quien te visita a tales horas; déxame mirarte toda a mi voluntad, que me huelgo.

Areúsa.- Passo, madre, no llegues a mí, que me hazes coxquillas y provócasme a reyr, y la risa acresciéntate el dolor.

Celestina .-¿Qué dolor, mis amores? ¿Búrlaste, por mi vida, conmigo?

Areúsa .- Mal gozo vea de mí si burlo, sino que ha quatro horas que muero de la madre, que la tengo sobida en los pechos, que me quiere sacar del mundo. Que no soy tan viciosa como piensas.

Celestina .- Pues dame lugar, tentaré, que aún algo sé yo deste mal, por mi pecado, que cada una se tiene o ha tenido su madre y sus çoçobras della.

Areúsa .- Más arriba la siento sobre el estómago.

Celestina.- ¡Bendigate Dios y el señor Sant Miguel Angel, y qué gorda y fresca que estás; qué pechos y qué gentileza! Por hermosa te tenía hasta agora, viendo lo que todos podían ver. Pero agora te digo que no ay en la cibdad tres cuerpos tales como el tuyo en quanto yo conozco; no paresce que ayas quinze años. ¡O quién fuera hombre y tanta parte alcançara de ti para gozar tal vista! Por Dios, pecado ganas en no dar parte destas gracias a todos los que bien te quieren. Que no te las dió Diós para que passassen en balde por la frescor de tu juventud debaxo de seys dobles de paño y lienço."

En nota a peu de pàgina, Severin assenyala que:

"El hedonismo de Celestina está calculado para atraer y excitar a Pármeno, que está escuchando abajo. También revela, quizá inadvertidamente, un interés lesbiano por parte de la vieja."

Encara que la finalitat siga excitar Páramo, per a la nostra autora es revela en esta acció un interés homosexual per part de la Celestina. Si acceptem esta afirmació i comparem l'escena anterior amb la que a continuació transcrivim del *Tirant*, és evident que hauríem de concloure que també en Plaerdemavida existix aquell erotisme lèsbic. Fins i tot perquè hi ha molt més erotisme entre Plaerdemavida i Carmesina, encara que les coses es desenvolupen així perquè hi ha un home també mirant, i la finalitat és excitar-lo.

"La princesa se començà a despullar, e Plaerdemavida li parà lo siti que venia en dret que Tirant la podia molt ben veure. E com ella fon tota nua, Plaerdemavida pres una candela encesa per fer plaer a Tirant: mirava-li tota la sua persona e tot quant havia filat e deia-li:

.- A la fe, senyora, si Tirant fos ací, si us tocava ab les sues mans així com jo faç, jo pens que ell ho estimaria més que si el faïen senyor del realme de França.

.- No cregues tu així, -dix la princesa-, que més estimaria ell ésser rei que no tocar-me així com tu fas.

.-Oh, Tirant, senyor, e on sou vós ara? ¿Com no sou ací prop perquè poguésseu veure e tocar la cosa que més amau en aquest món ni en l'altre? Mira, senyor Tirant, vet ací los cabells de la senyora Princesa; jo els bese en nom de tu, qui est dels cavallers del món lo millor. Vet ací los ulls e la boca: jo la bese per tu. Vet ací les sues cristal.lines mamelles, que tinc cascuna en sa mà: bese-les per tu: mira com són poquetes, dures, blanques e llises. Mira, Tirant, vet ací lo seu ventre, les cuixes e lo secret. ¡Oh, trista de mi, que si home fos, ací volria finir los meus darrers dies! Oh, Tirant, on est tu ara? ¿Per què no véns a mi, puix tan piadosament te cride? Les mans de Tirant són dignes de tocar ací on jo toque, e altri no, car aquest és bocí que no és negú que no se´n volgués ofegar.

Tirant tot açò mirava, e prenia-hi lo major dalit del món per la bona gràcia ab què Plaerdemavida ho raonava, e venien-li grans temptacions de voler eixir de la caixa." (mr:698-9)

Ménage a Trois amb una menor

Sempre amb la finalitat de dur Tirant al llit de Carmesina, la nostra protagonista és presentada en una altra escena d'aquelles que, segons Riquer, podrien ratllar en la pornografia, si no fos pel to irònic que tard o prompte acaba introduint Martorell, amb la qual cosa s'endolcixen les escenes més dures. La trobem ara en allò que més tard s'anomenaria *ménage a trois.*

"Plaerdemavida lo hi portà e féu-lo gitar al costat de la Princesa. E les posts del llit no aplegaven a la paret envers lo cap del llit. Com Tirant fon gitat, dix la donzella que estigués segur e no es mogués fins a tant que ella lo hi digués. E ella se posà al cap del llit estant de peus, e lo seu cap posà entre Tirant e la Princesa, e ella tenia la cara devers la Princesa; e per ço que les mànegues de la camisa l'empedien, despullà-les, e pres la mà de Tirant e posà-la sobre los pits de la Princesa, e aquell tocà-li les mamelles, lo ventre e d'allí avall. La Princesa despertà's e dix:

.-Val-me Déu, i com est feixuga! Mirau si em pot deixar dormir.

Dix Plaerdemavida, tenint lo cap sobre lo coixí: .-Oh, com sou donzella de mal comport! Eixiu ara del bany e teniu les carns llises e gentils: prenc gran delit en tocar-les.

.- Toca on te vulles –dix la Princesa-, e no poses la mà tan avall com fas.

.- Dormiu e fareu bé, e deixau-me tocar aquest cos que meu és –dix Plaerdemavida-, que jo so ací en lloc de Tirant. Oh, traïdor de Tirant, e on est tu? que si tenies la mà lla on jo la tinc, e com series content!

E Tirant tenia la mà sobre lo ventre de la Princesa, e Plaerdemavida tenia la sua mà sobre lo cap de Tirant, e com ella coneixia que la Princesa d'adormia, fluixava la mà e llavors Tirant tocava a son plaer; e com ella despertar-se volia, estrenyia lo cap a Tirant i ell estava segur. En aquest deport estigueren per més espai d'una hora, i ell tostemps tocant-la". (mr:703-4)

Voyeurisme

Si ens atenem a la definició exacta del terme *voyerisme* el qual, segons el *Manual Diagnóstico y* Estadístico de los Transtornos Mentales, té com a tret essencial:

"el fet de mirar repetidament a gent que ignora ser vista, per regla general estranys, que es despullen, es troben despullats o practiquen algun tipus d'activitat sexual, com a mètode repetidament preferit o exclusiu d'arribar a assolir l'excitació sexual",

Llavors no podem parlar, en el cas de la nostra protagonista, més que 'd'un cert *voyerisme*' perquè la seua actitud no respon exactament a la definició tradicional però sí que hi participa en certa mesura d'aquell comportament.

Vegem (mr:1089): "Senyora, veus ací lo cavaller vostre benaventurat, que la majestat vostra tant desija. així sia de vostra mercé que li façau bona companyia, tal com de vostra excel.lència s'espera, car no ignorau quants mals e treballs ha passats per aténer la felicitat de l'amor vostra. Usau sàviament, puix sou la discreció del món, que vostre marit és. E no pense la majestat vostra sinó en lo present, que l'esdevenidor s'ignora quin serà. Respòs la Princesa: Germana falsa, no pensava jo jamés de vos així fos traïda. Mas tinc confiança de la molta virtut de mon senyor Tirant, que suplirà al vostre gran defalt.

E no pensau que durant aquest parlament Tirant no estava ociós, ans les sues mans usaven de llur ofici. Plaerdemavida los lleixà estar, e ana-se'n a dormir en un llit de repòs que havia en la cambra".

És evident que el subrratllat és nostre. Plaerdemavida no abandona la cambra nupcial, d'unes noces que ella mateixa ha preparat, sinó que s'hi queda al llit de repòs "discretament". A continuació de l'escena que transcrivim té lloc ja definitivament l'acte amorós entre els dos protagonistes, el qual està acompanyat de forts crits de la Princesa.

El plaer de Plaerdemavida per la contemplació del plaer ja l'hem trobat també en un altre passatge, el del somni, en el qual relata les esce-

nes que ella ha vist, evidentment somniant, en les quals Tirant i Carmesina, Estefania i lo Conestable es lliuren a diversos jocs eròtics els quals són contemplats per Plaerdemavida. Hi ha un moment en què l'actitud que adopta sí que s'acosta a la tradicional definició de *voyeurisme*. Ella mateixa relata:

"E mirant lo meu esperit per un forat, aprés un poc instant Estefania estés los seus braços e retent les armes, emperò dix: <<vés-te'n, cruel ab poca amor, que no has pietat ni misericòrdia de les donzelles fins que els has violada la castedat." (mr:561-3)

Remarquem aquell 'mirar a través d' un forat'.

La amoralitat de Plaerdemavida

Davant l'anàlisi dels fets anteriors, podem concloure que la nostra protagonista té un comportament sexual anormal? Té instints tan lèsbics com la Celestina que descriu Severin? És una *voyeur*? És, realment, una desviada que fruix amb les relacions eròtiques a tres? (Tres o qui sap què; perquè en el seu somni apareixen quatre persones davant d'ella, al temps que desitja tindre el seu enamorat). És paidofílica? Recordem que Carmesina té quinze anys. La resposta seria diferent, segons l'autor que s'haguera de pronunciar. si ens deixem dur per les idees de GAGNON, J i SIMON, W (1967), o les semblants de HUNT, M. (1974), probablement podríem dur el tema més enllà. Els autors esmentats no sols defenen la utilitat i la conveniència de definir i mantindre els conceptes d' anormalitat i d'inadequació sexual, sinó que arribem, inclús, a propondre un sistema classificatori per als distints tipus de conductes sexuals considerades anòmales. Si seguim, en canvi, autors com SAGARIN E. (1971) i (1975), o KIRK, S.A. (1977) ens trobaríem amb un panorama diferent. Per a estos autors la conducta sexual és en si mateixa virtualment normal; el fet que una conducta determinada siga considerada com anòmala o disfuncional, està exclusivament en funció de la designació o consideració que la societat li

atribuïx. De la qual cosa s'inferix que si actualment algú pot parlar de la amoralitat de Plaerdemavida és únicament en funció de les idees morals imperants en la societat actual, o, més precisament, de la societat a què corresponga o represente l'autor. I si parlem de moral, quan ens referim a qüestions sexuals: alerta! En eixe sentit, la moral valenciana és decididament autòctona, diferent potser. La idea la trobem subratllada en aquell refrany que expressa magistralment allò que el Nostre Senyor se'n riu dels pecats que es poden fer amb aquell objecte que rima amb el verb.

I no hi ha cap de contradicció tampoc en el fet de posar el Nostre Senyor pel mig a l'hora de negar l'existència del pecat de tipus sexual. Al menys, el poble valencià no hi veu cap de contradicció, no li produïx cap de tensió espiritual eixe, aparentment, problema; o, almenys, considerat problema en altres societats. I Joanot Martorell, i, per tant, la seua novel.la, és a dir, tots els seus personatges, participen d'aquell privilegi de pertànyer a una societat mediterrània, lúdica i singular, com ha estat, i és encara hui, la valenciana.

Aquella desinhibició absoluta davant de les qüestions sexuals no és una actitud només de Plaerdemavida. Potser en l'actualitat seria difícil trobar algun autor que fóra el continuador de la tradició. Els literats valencians actuals s'ho miren molt de no caure en els excessos dels seus predecessors, sobretot en qüestions excessivament localistes, com ara la llibertat sexual verbal.

En *El virgo de Vicenteta* trobem encara, però, un llenguatge que, inclús en boca femenina, no li té gens de por al sexe. I entre les contemporànies d'aquell segle XV on hauria viscut Plaerdemavida, si hagués estat un ésser real, no els devia fer ois tampoc a les dones valencianes parlar d'una forma que, per més que siga metafòrica, les mentalitats més pudoroses poden qualificar d'immoral. A *Lo Somni de Joan Joan* trobem unes senyores xarrant, i a una d'elles la veiem dir:

"Un bon tió que fos ben gros
fora millor,

i apagaria la calor
d'aqueix caliu;
i així en l'hivern com en l'estiu
fresca estaríeu" JÀFER, S (1988)

L'actitud de Plaerdemavida davant del sexe, com veiem, té una continuació en la literatura del XV i, sense anar massa lluny, en les nostres indagacions, la veiem acostar-se també a l'actualitat. I, fins i tot, cosa que també ens sembla important, té precedents en la cultura trobadoresca. Les trobairitz no tenen tampoc gens de por a parlar del sexe obertament. Ho assenyala Magda Bogin en la introducció del llibre *Les Trobairitz:*

"Algunes d'elles es refereixen d'una forma explícita a l'amor físic, o parlen de l'amor en termes fortament sensuals." BONIN, M. (1983:75)

Vegem alguns exemples. La Comtessa de Dia en el poema "Estat en grand consirièr" diu:

"Bels amics, avenents e bons
quora' us tenrai en mon poder?
e que jagués amb vos un ser
e que' us dés un bais amorós!
Sachatz, grand talant n'auria
que'us tengués en luòc del marit,
amb çò que m'aguessetz plevit
de far ço qu'ieu volria".

D'Azalais de Porcairagues, en l'adaptació que ha fet Alfred Badia en el llibre de *Les Trobairitz*, tenim:

"En la prova hem consentit
i ser amb vós he decidit.
Puix que m'haureu requerida
en mi no hi haurà fallida."

I podríem parlar d'un llarg etcétera. L'actitud davant del sexe que té Plaerdemavida és normal; sobretot, si l'entenem dins de la seua, i nostra, tradició cultural, amb precedents i continuadors.

No hem parlat ací, -i això hauria de ser l'objecte d'estudi d'un altre treball-, del fet que, a banda el testimoni directe de les trobairitz, totes les dones que hem sentit manifestar-se, tant en *Lo Somni* com en *El Virgo de Vicenteta*, i la mateixa Plaerdemavida, realment, són hòmens els que les han fetes parlar. Podem supondre tanmateix que no estaven massa allunyades de les dones de la realitat, tots els personatges que ens han dibuixat les mans masculines, sobretot, si atenem el testimoni trobadoresc, fill d'una època, i d'una civilització, en què les dones sí que podien manifestar-se en la literatura, i en altres camps.

Una vegada que hem vist Plaerdemavida dins del seu ambient cultural expressar-se amb aquella normalitat davant del sexe, potser caldria vore també què ocórre a ca la Celestina. I comprovem que, tot i no tindre prejudicis sexuals, ni l'una ni l'altra, la seua actitud és radicalment diferent. I emprem el mot en el sentit que aclarim de seguida. Les arrels culturals en què es desenrotllen la Celestina i Plaerdemavida són absolutament distintes; i les motivacions de la seua conducta i les seues respostes, també.

A simple vista, la Celestina posa en contacte els dos enamorats, Calixto i Melibea, per tal que puguen gaudir dels plaers de l'amor. Plaerdemavida fa, més o menys, igual amb Tirant i Carmesina. Ara bé, la Celestina és una habitant de l'interior de Castella. Envoltada per un ambient de bruixeries, traïcions, prostitució, etc., i actua clarament amb la finalitat d'endur-se un profit material, el qual, finalment, la durà a la mort.

Plaerdemavida, en canvi, es troba en una societat que, a banda les tradicionals guerres, és relaxada i mediterrània, i, la seua finalitat, dins l'obra, és la que hem expressat més amunt. Però, per quin motiu fa aquell treball d'ajuntar els amants? Evidentment, no és per afany de lucre, com la Celestina. Quina és, doncs, la recompensa? Què trau de fer allò que fa? No són diners, ni cap de cosa material. És la necessitat d'imposar la seua voluntat, com la veiem expressar en alguns moments? És que, realment, el joc amorós, amb totes les "perversions" que hem assenyalat és la recom-

pensa que la fa mantindre's en aquella actitud? Siga el que siga, volem que quede clar que Plaerdemavida no pot ser considerada una "celestina" qualsevol, això fóra massa simple. I, a més, possiblement, per obvi, no caldria recordar-ho, però en parlar de Plaerdemavida, com de qualsevol personatge del *Tirant lo Blanch* estem parlant del món de Joanot Martorell, i, en la part que li corresponga, de Martí Joan de Galba.

CONCLUSIONS

En la breu aproximació a Plaerdemavida que hem fet, hem intentat donar modestament una possibilitat d'explicació a diferents qüestions, a partir de l'estudi del seu comportament, entenent aquell com "les coses que fa, i també les que diu". I, així, apuntem la possibilitat d'atribuir a la influència de l'ambient el diferent comportament verbal, el qual és fluïd, lleuger i irònic a Constantinoble; i és feixuc, recargolat i formalista al nord d'Àfrica, per resumir-ho breument.

Hem estudiat el nostre personatge relacionant-lo amb les seues contemporànies Festa i la Celestina, i tenint en compte la tradició precedent de les trobairitz, amb les quals veiem que té coincidències i diferències. En eixe sentit, remarquem, especialment, les fortes coincidències de *weltanschauung* amb les trobairitz i la radical diferència de comportament de Plaerdemavida i la Celestina, respecte de la seua funció principal que és la d'ajuntar els amants.

En general, veiem coincidències i influències de la cultura trobadoresca en el *Tirant* i, evidentment, en Plaerdemavida. Apuntem un probable <<comportament sexual diferent>> en el cas de Plaerdemavida, a partir d'observacions fetes en *La Celestina*, comparant els dos textos que són molt similars.

Hem intentat, així, una aproximació a un estudi psicològic del personatge Plaerdemavida que, possiblement, resulte incomplet. I això significa que el camí per a completar-lo queda obert.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ABRAMS, F. (1972): "The name <<Celestina>>: Why Did Fernando de Rojas choose it?", Romance Note, XIV.
- (ANÒNIM): *Curial e Güelfa* Ed. La Caixa, Barcelona, 1979
- ALONSO, D. (1961): *Tirant lo Blanc, novela moderna* Ed, Guadarrama, Madrid. Publicat ant. en *Revista Valenciana de Filologia,* Vol. I, núm. 3, jul-set. 1951, p. 179 i seg.
- BONILLA Y SAN MARTÍN, A. (1906): "Antecedentes del tipo celestinesco en la lietertura latina", en *Revue Hispanic,* XV.
- CARPINTERO, H. (1976): *Historia de la psicologia* U.N.E.D., Madrid.
- GAGNON, J.; SIMON, W. (1967): *Sexual deviance* Haper and Row, Nova York.
- HUNT, M. (1974) *Sexual behavior in the seventies* Play Boy Press, Chicago.
- JÀFER, S. (A cura de) (1988): *Lo procés de les olives* i *Lo somni de Joan Joan* L'Estel, Tres i Quatre, Valéncia.
- KIRK, S. A. (1977): *Society and sexual deviance, en Gochros, H.L. and Gochros, J.S.: The sexually oppressed,* Association Press, Nova York.
- LAFONT, R. (1972): *Trobar* Ed. Centre d'Estudis Occitans, Universitat de Montpelhièr.
- ———— (1983): *Manual Diagnóstico y Estadístico de los Transtornos Mentales,* American Psychiatric Association.
- RIQUER, M. (1982): *Tirant lo Blanc i altres escrits de Joanot Martorell* Edició a cura de M.R. Ed. Ariel, Clàssics catalans. Barcelona.

- ROJAS, F.: *La Celestina* Ed. a càrrec de Dorothy S. Severin, Cátedra, Madrid.
- ROMERO Y SARRÁCHAGA, F. (1959): *La Celestina, con algunos apuntamientos sobre la identidad de sus autores* Escélicer, Madrid.
- SAGARIN, E. (1971): *Sex research and sociology,* Applenton-Century-Crofts, Nova York.
- ——— ——— (1975): *Deviants and defiance: an introduction to the study of disvalued people and behavior,* Praeger, Nova York.
- SEVERIN, D.(1988): *La Celestina* Ed. Cátedra, Madrid.
- SKINER, B. F. (1969): *Ciencia y conducta humana,* Ed. Fontanella, Barcelona.